

УДК 364.73

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЯК ЗАСІБ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ ДЕПРИВОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Бочаріна Н.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті викладено теоретичне дослідження проблеми розвитку особистості дитини в умовах психічної депривації. Виділено особливості депривованого розвитку особистості: сповільненість і дезорганізація розвитку психічних процесів, реформованість самосвідомості, зниженість комунікативної активності. Констатовано, наявність стійких наслідків впливу психічної депривації у юнацтві. Формування особистості, яка з дитинства зазнала депривації є відмінним від розвитку особистості, яка не зазнавала деструктивного депривуючого впливу. Для педагогічної та психологічної спільноти постає вирішення питань конструктивних взаємодій з депривованою молоддю, її особистісного зростання та успішної реалізації у житті та вироблення ефективних механізмів адаптації, соціалізації для конструктивного дорослого життя за допомогою психологічного супроводу.

Ключові слова: психічна депривація, самосвідомість, комунікативна активність, депривована дитина, емоційна сфера, реабілітація, адаптація, психологічний супровід.

Постановка проблеми. Для розв'язання соціальних проблем та поліпшення становища учнівської молоді, формування сприятливих умов для її соціалізації й адаптації обумовлюється необхідність впровадження тренінгових технологій, про що зазначено у дослідженнях А. Земби, Н. Ізбуцької, О. Кікінеджи, Н. Кошечко, Ю. Мельник, О. Тютюнник, Т. Цюман, О. Штепи та ін. Актуальною інноваційною технологією, яка сприяє оптимальному забезпеченню позитивної соціалізації дітей і молоді в освітньому шкільному просторі, є соціально-педагогічний тренінг.

Актуальними залишаються пошуки шляхів оптимізації особистісного розвитку дітей юнацького віку, позбавлених батьківського впливу, їх соціалізації в суспільстві та активне включення в провідну діяльність. Тому досить гостро для педагогічної та психологічної спільноти постає вирішення питань конструктивних взаємодій з депривованою молоддю, її особистісного зростання та успішної адаптації у житті під час їх особистісного становлення після пережиття ними етапів кризового розвитку у наслідок психічної депривації та вироблення ефективних механізмів адаптації та соціалізації для конструктивного дорослого життя за допомогою психологічного супроводу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення науковців та практиків до такого інструменту у психологічному супроводі, як тренінгові технології (Т. Авельцева, Г. Бевз, І. Вачков, В. Гаврилюк, О. Главник, І. Дичківська, Л. Животовська, І. Зверева, Г. Лактіонова, С. Мельник, Б. Паригін, Р. Тур, С. Страшко, Л. Тюття та інші), є цілком обґрунтованим, адже технології дають змогу науково будувати психологічну діяльність; сприяють підвищенню її ефективності; забезпечують тиражування, відтворюваність оптимального способу реалізації соціально-психологічного процесу.

Сучасні дослідники проблеми депривації Я. Гошовський, І. Дубровіна, С. Мещерякова, В. Мухіна, Г. Сем'я, Є. Смірнова, Є. Стребелева, Т. Щасная, А. Прихожан, Н. Толстих, Т. Шульга, Л. Шипіцина, І. Ярославська, у своїх наукових працях розглядають фактори, які обумовлюють появу різних видів депривації.

Мета статті: здійснити теоретичне вивчення наслідки деприваційного впливу на особистість та проаналізувати особливості психологічного супроводу депривованої особистості юнацького віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Задача забезпечення оптимального психічного розвитку депривованої особистості, її саморозвитку, соціально психологічного комфорту існування у інтегрованому середовищі необхідним є систематичний, цілеспрямований корекційний вплив, який стає можливим за умови психологічного супроводу. Думки про необхідність супроводу розвитку депривованої особистості визначаються давно та є важливими для сучасних умов. Більшість дослідників приписують введення терміну «психологічний супровід», психологу Г. Бардієр з співавторами [1].

Одна група зарубіжних теорій в якості фундаменту розвитку особистості розглядає генотип людини і умови її навколишнього середовища. Основним принципом супроводу в цих теоріях виступає слідування за природним розвитком дитини в процесі освоєння нею навколишнього середовища [2].

Друга група наукових теорій пов'язує процес розвитку особистості людини з її потребою в самореалізації [4].

Разом з тим введення терміну «психологічний супровід» пов'язане з вітчизняної психологією. Г. Бардієр, І. Ромазан і Т. Череднікова визначають свій підхід як концептуально обґрунтований психологічний супровід природного розвитку дитини і в основу його кладуть кілька основних положень [1]. Перш за все, природний розвиток дітей первинний, а психологічні програми та плани дорослих вторинні. Соціокультурний розвиток дитини відбувається за допомогою її зіткнення із середовищем і самостійного освоєнням цього середовища; дорослий не транслятор і навіть не носій цього середовища, він її елемент. У той же час дорослий, який працює з дітьми, повинен спрямовувати свої зусилля на розвиток власних індивідуальних якостей, виявляти в собі нові творчі ресурси і, як наслідок, робити відкриття у всіляких сферах діяльності. Даний підхід важливий для нашого дослідження, так як покладе-

ний в основу концепції супроводу як процесу, що сприяє саморозвитку і самореалізації.

Третя група теорій, розглядає особистість в процесі постійних змін, які виникають як результат природного процесу зіткнення людини з різними подіями і формування відношення до даних подій. Для нашого дослідження мають значення деякі аспекти зарубіжних соціологічних теорій, зокрема ті з них, які пов'язані з формуванням «Я-соціального» в процесі психологічного супроводу [7].

У даний час супровід (психологічний та ін.) – одне з тих понять, що найбільш активно розробляються в психолого-педагогічному знанні, яке, як більшість нових понять, ще не закріпилося у вигляді єдиного стійкого визначення. Поняття «психологічний супровід», на відміну від понять «допомога», «підтримка», «забезпечення», в концепціях більшості авторів передбачає максимум свободи суб'єкта і його відповідальності за вибір рішень [10]. У цьому контексті супровід є складним процесом взаємодії супроводжувачого і супроводжуваного, результатом якого є вирішення або дія, що веде до розвитку останнього. Іншими словами, супровід розглядається як допомога у формуванні поля розвитку, відповідальність за дії в якому несе сам суб'єкт.

Теоретичні настанови, на яких ґрунтується психологічний супровід, відповідають традиціям гуманістичної психології. Суть їх полягає в безумовному визнанні цінності та унікальності особистості і права на реалізацію її властивостей і якостей [8].

Психолого-педагогічний супровід, згідно І. Йокубаускайте, це перш за все створення максимально індивідуалізованих умов «вирощування» суб'єктності як фактора розвитку особистості і профілактики соціальної дезадаптації. При цьому принципами формування суб'єктності виступають послідовність, комплексність і інші складові гуманістичного впровадження. У той же час корекція може розумітися як процес супроводу, але тільки в разі, якщо передбачає каузальний принцип, або принцип системності розвитку психічної діяльності [5].

Значущим є підхід І. Ярославцевой, у дослідженні якої супровід розуміється як система діяльності педагогів, психологів, соціальних працівників, лікарів, спрямована на створення медико-соціально-психологічних умов для повноцінного розвитку, оздоровлення, успішного навчання дитини та її сприятливою адаптації до мінливих життєвих ситуацій [10].

Одним з найважливіших елементів психологічного супроводу розвитку депривованої особистості виступає професіоналізм супроводжувачого-фахівця-посередника. Хоча розуміння генотипических особливостей особистості, безумовно, є значущим для організації та проведення процесу супроводу, однак розуміння умов, заданих навколишнім середовищем, і можливості їх зміни з метою розвитку у дитини внутрішньої позиції особистості справляє визначальний вплив на комплекс дій фахівця-посередника з психологічного супроводу депривованої особистості, в тому числі що знаходяться в умовах складів інтернатного типу [4]. Реалізація корекційного процесу в даному підході можлива тільки

при обліку всіх складових психічних структур як ієрархічної системи.

Отже, психологічний супровід є невід'ємною складовою комплексної психолого-медико-педагогічної підтримки і передбачає врахування особливостей психічного розвитку при організації психокорекційного й психопрофілактичного впливу, з метою успішної адаптації у відповідному соціальному середовищі особистості, що зазнала деструктивного впливу середовища.

Психологічний супровід депривованої особистості передбачає не лише сприяння психічному розвитку, а й роботу з найближчим соціальним оточенням, спрямовану на формування в учасників психологічного процесу позитивних установок щодо взаємодії з середовищем [3].

Виділяють наступні види програм супроводу: фасілітаційні, в яких підкреслюється центральне значення створення середовища для природного розвитку особистості; корекційні програми, які адаптують (адаптаційних) особистість до нових умов та розвиваючі програми, задля формування та розвитку необхідних умінь та навиків [9].

По предмету супроводу можна виділити: супровід відносин (всередині групи, між групами, дітей, студентів та психологів); супровід розвитку (особистісного, когнітивного, професійного); прийняття рішень (вибору лінії життя). Суб'єктом супроводу може бути дитина, юнак, педагог, дитячий колектив, освітній процес [7].

Змістовне наповнення супроводу класифікується в залежності від напрямку сфери діяльності. Так, в контексті психологічного напрямку воно включає створення зони найближчого розвитку і сприяння в розкритті особистісного потенціалу дитини [6]. У контексті соціально-психологічного спрямування воно передбачає формування досвіду соціальної поведінки, навичок спілкування. В контексті педагогічного спрямування акцентує розвиток компонентів навчальної діяльності: активності, самостійності, довільності.

Ґрунтуючись на психотехній теорії за моделлю М. Битянової можна виділити наступні компоненти психологічного супроводу депривованої особистості у юнацькому віці в період адаптації до нових умов [3]:

- систематичне відстеження динаміки протікання процесу соціально-психологічної адаптації з урахуванням факторів (емоційний стан, соціальні контакти).

- створення комфортних соціально-психологічних умов для розвитку особистості та забезпечення «безболісної» і короткочасної адаптації до нових умов життєдіяльності.

- своєчасне надання медико-соціальної та психолого-педагогічної допомоги студенту в період адаптації до навчальної установи. Особистісний фактор є основним для менш болючого або безболісного протікання соціальної адаптації [8].

Отже, психологічний супровід депривованих юнаків містить наступні компоненти: підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу – студентів, викладачів, педагогічної громадськості; соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку студентів, прогнозування змін освітньої ситуації та визначення її основних тенденцій; проекту-

вання і соціально-психологічна корекція розвитку студентів у навчально-виховному процесі; соціально-психологічна і педагогічна реабілітація депривованих юнаків; консультативно-методична допомога юнакам, що зазнали впливу психічної депривації.

Ми виходимо з того, що професійно організований психологічний супровід депривованих дітей та юнаків виступає умовою: по-перше, забезпечення адаптації, розвитку соціальної компетентності і, отже, формування орієнтації на те, щоб «бути, як усі» в контексті позитивних соціальних очікувань (соціальна одиниця); по-друге, є забезпечення умов розвитку почуття особистості і ціннісно орієнтованої внутрішньої позиції по відношенню до самого себе як унікальної особистості, до інших людей.

Аналізуючи наукові джерела, можна визначити, що методами психологічного супроводу є наступні: індивідуальні (індивідуально організовані рефлексії на пережите, рефлексії на внутрішню позицію); та групові (тренінги спілкування та особистісного зростання; психокорекції форми роботи).

Умови розвитку і буття дитячої особистості забезпечується психологічним супроводом, орієнтованим на присвоєння соціально очікуваних ціннісних орієнтацій на норми і правила, а також на формування позитивно значущою внутрішньої позиції особистості; через внутрішню позицію, що формується у підопічного, орієнтованої на першочергово важливі для особистості цінності: самостійність; бажання самостійності; соціальну активність; готовність самого підопічного до освоєння соціального простору прав і обов'язків; прийняття на себе відповідальності за себе, своїх близьких, інших людей.

Для компенсації регресу в розвитку депривованої особистості необхідна організація комплексного супроводу розвитку, в тому числі через спеціальні психологічні та соціально значущі заходи, коли група професіоналів виїжджає на особливі сесії в спеціальні організовані реальні умови простору і в певні (психологічно обгрунтовані) тимчасові терміни задля роботи з підопічними. Ці зустрічі мають володіти могутньою силою впливу на емоційний стан, інтелект і внутрішню позицію дітей-учасників сесії. Внутрішня позиція виробляється в умовах, в яких дорослий (професійний посередник) намагається сприяти соціальному, фізичному, психічному і особистісному розвитку юнаків, збагачувати їх знаннями про соціально-нормативних очікуваннях суспільства, про умови життя, забезпечують права та обов'язки людини.

Отже, психологічний супровід депривованої особистості, ми визначаємо, як систему психолого-соціальних заходів, технік створених психологом, з метою компенсаторної підтримки, спрямованих на корекцію відхилень особистості, що зазнала деприваційного впливу та активний розвиток необхідних соціально значущих навичок та умінь, з ціллю її подальшого гармонійного життя.

Головними особливостями психологічного супроводу є підвищення сенситивності до реалій зовнішнього світу і до своєї власної особистості у об'єкті супроводу; розширення ресурсу розвитку особистості тим, що організовують (провокують)

потенціал можливого виникнення у депривованого юнака інсайта-розуміння суті обговорюваних з ним умов, що сприяють його особистісному зростанню через формування його внутрішньої конструктивної позиції; цілеспрямований систематичний вплив дозволяє виробити необхідні навички, розвивати уміння, озброїти знаннями; штучні умови дозволяють випробовувати та закріпити отриманні знання та навички на практиці.

Головними принципами психологічного супроводу є: сприяння успішності розвитку особистості, забезпечення психологічної захищеності, розвитку самостійності, здатності до самостояння і інших значущих особистісних якостей.

Умовами, через які забезпечуються успішний супровід є: – контекст посередництва психологів, педагогів, інших фахівців, зацікавлених у фізичному, психічному, особистісному і соціальному розвитку особистості.

Констатовано, що механізмами психологічного супроводу є: стимулювання процесів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації особистості, позитивне підкріплення, рефлексія, інстайт та катарсис.

Найкращий ефект у формуванні соціально орієнтованої внутрішньої життєвої позиції депривованого юнака, у виробленні в нього умінь, навичок соціально-психологічної адаптації до різноманітних умов життя, формування рис всебічно розвинутої особистості досягається через організацію спеціальних умов- психологічного супроводу, якій допомагає через корекцію наявних деструктивних рис та поведінкових проявів, розвинути риси конструктивної взаємодії, гармонізації та оптимізації особистісного потенціалу юнаків.

Висновки. За даними теоретичного дослідження констатовано, наявність стійких наслідків впливу психічної депривації у юнацтві. Формування особистості, яка з самого дитинства зазнала депривації є відмінним від розвитку особистості, яка не зазнавала деструктивного депривуючого впливу. Ми вважаємо, що пріоритетним є синтез уявлень психологічного підходу та теорії психоаналізу, щодо наслідків психічної депривації, проте, що ранній досвід може покласти початок певним динамічним процесам, які міцно вкорінюються і тривають незважаючи на подальші зміни в реальній ситуації життя дитини.

Спеціально організована корекційна робота з депривованими дітьми, спрямована на актуалізацію соціогенної потреби самоприйняття та самореалізації, сприяє: поглибленню перцепції у комунікаціях з однолітками та появі більш продуктивних способів взаємодій ізоточуючим середовищем; усвідомленню меж своєї дорослості; зниженню депривації потреби у визнанні та актуалізації власних почуттів і переживань; реконструюванню раннього соціального досвіду; підвищенню рівня саморозуміння та позитивного ставлення до себе на основі утворення підтримуючих структур (включаючи Я-образ).

Головним видом допомоги у разі впливу психічної депривації ми визначаємо, психологічний супровід, який є невід'ємною складовою комплексної психолого-медико-педагогічної підтримки і передбачає врахування особливостей психічного розвитку, задля організації психокорекційного й психопрофілактичного впливу, з метою успішної

адаптації депривованих юнаків у відповідному соціальному середовищі особистості.

Головними механізмами психологічного супроводу є стимулювання процесів самороз-

витку, самовдосконалення, самореалізації особистості, вироблення необхідних навиків та випробування їх у спеціально створеній психологічній ситуації взаємодії.

Список літератури:

1. Бардиер Г. Я хочу! Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей / Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т. – Кишинев; СПб., 1993. – С. 9-102.
2. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: (модульний курс дистанційного навчання) / [А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола]; за заг. ред. А. Й. Капської. – К., 2002. – 164 с.
3. Кузьменко Л. В. Адаптація вихованців до школи-інтернату як передумова їх успішної реабілітації / Л. В. Кузьменко // Наукові записки. – Кіровоград: РВЦКДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 32, ч. 1. – С. 67-71. – (Серія: Педагогічні науки).
4. Методичні рекомендації для соціальних працівників щодо соціального супроводу випускників соціальних закладів (зокрема інтернатних) / [Т. Бондаренко, О. Вакулєнко, Н. Комарова]. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 168 с.
5. Морозов В. Педагогическое проектирование реабилитационно-воспитательной работы в детском интернатном учреждении / В. Морозов // Социальная педагогика. – 2006. – № 3. – С. 68-74.
6. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору: [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL:<http://osvita.ua/school/upbring/13>
7. Сербина Л. Ф. Региональная система обеспечения индивидуальной психолого-педагогической помощи в развитии и социализации детей: дис. ... д-ра пед. Наук. – М., 1999. – С. 179-181.
8. Слюсарев Ю. В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ю. В. Слюсарев; Санкт-Петербург. гос. ун-т. – С. Пб., 1992. – 16 с.
9. Теорії і методи соціальної роботи: підручник / За редакцією Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – К.: Академвидав, 2005. – 328 с.
10. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. Пос. б. / [А. Й. Капська, М. М. Барахтян, О. В. Безпалько та ін.]. – К.: УДУССМ, 2000. – 372 с.

Бочарина Н.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ КАК СПОСОБ РЕАБИЛИТАЦИИ И АДАПТАЦИИ ДЕПРИВИРОВАННОЙ ЛИЧНОСТИ ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье изложены теоретические исследования проблемы развития личности ребенка в условиях психической депривации. Выделены особенности деформированного развития личности: замедленность и дезорганизация развития психических процессов, деформированность самосознания, сниженность коммуникативной активности. Констатировано, наличие стойких последствий влияния психической депривации в юности. Формирования личности, которая с детства пребывала в депривации, отличается от развития личности, которая не познала деструктивного депривированного влияния. Для педагогического и психологического сообщества стоит решение вопроса конструктивного взаимодействия с депривированной молодежью, ее личностного роста и успешной реализации в жизни и использование эффективных механизмов адаптации, социализации для конструктивной взрослой жизни при помощи психологического сопровождения.

Ключевые слова: психическая депривация, самосознание, коммуникативная активность, депривированный ребенок, эмоциональная сфера, реабилитация, адаптация, психологическое сопровождение.

Bocharina N.A.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE AS THE WAY OF REHABILITATION AND ADAPTATION OF YOUNG PEOPLE PERSONALITY DERIVATION

Summary

The article deals with a theoretical study of personal child development problem in terms of psychological deprivation. Such personal development deprivation features were pointed out: slowness and disorganization of mental processes development, identity deformity, and communicative activity decrease. The existence of stable outcome of psychological deprivation influence in young people was stated. There are difference between person formation which had a deprivation since childhood and personal development which had no destructive deprivation influence. Pedagogical and psychological societies have a problem of question solution of constructive interaction with deprived youth, their personal growth and successful implementation in life, having effective adaptation and socialization mechanisms development for constructive adult life with psychological assistance.

Keywords: mental derivation, identity, communicative activity, derivated child, emotional sphere, rehabilitation, adaptation, psychological assistance.